

Orta Çağ'da Devlet: Hristiyan Batı Avrupa'da

State in the Middle Ages: In Christian Western Europe

Etem ÇALIK*

Öz

Orta Çağ'da devlet, İlk Çağ'dan farklı bir şekilde yapılanacak ve hem Hristiyan hem de İslam dünyasında dinî bir renk alacaktır. Ancak gene İlk Çağ toplumlarından farklı olarak, siyasi otoriteyi temsil edenlerin bir kutsiyeti, dinî hüviyeti olmayacak; dini temsil fonksiyonu papalara, papazlara geçecektir. Papalar bu fonksiyonları ile siyasi iktidarlar üzerinde bir vesayet makamı gibi hareket edecekler ve Batı Avrupa devletlerindeki bu iki başlılık, Yeni Çağ'ın ortalarına kadar devam edecektir. Hristiyan din adamları siyasi iktidara doğrudan el koymak yerine, iktidarı kontrol etmeyi tercih ettiler. Böylece hem dinî hem siyasi iktidarı kendi kontrollerinde tuttular. Siyasi iktidarlar zaman zaman din adamlarının nüfuzunu kırmaya teşebbüs ettiler. Ancak her seferinde başarısız oldular. Zira din adamlarının elinde aforoz gibi bir koz vardı. Otoritelerini kırmaya teşebbüs eden siyasi iktidar sahiplerini böylece tesirsiz hale getiriyorlardı. Siyasi iktidar sahibi dışındakiler için de (daha çok yeni ilmî keşiflerle Hristiyanlık akidesini sarsan ilim adamları) Engizisyon mahkemelerini devreye sokuyorlardı. 15. yüzyılda Rönesans, 16. yüzyılda ise Reform hareketlerinin ortaya çıkmasıyla, Batı Avrupa'da papaların otoritesi sorgulanmaya başlanmış ve bu hareketlerin hedeflerine ulaşması 17. yüzyılın ikinci yarısında ancak mümkün olabilmişti.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Hristiyanlık, Papalık, Rönesans, Reform.

Abstract

In the Middle Ages, the state will be structured in a different way from the Early Ages and will take on a religious color in both the Christian and Islamic worlds. However, again unlike the societies of the Early Ages, those representing the political authority would not have a sacred, religious identity; the function of representing religion would pass to the popes and priests. With these functions, the popes will act as a tutelary authority over the political powers and this dual leadership in Western European states will continue until the middle of the New Age. Instead of directly seizing political power, Christian clergy preferred to control it. Thus, they kept both religious and political power under their control. From time to time, political powers attempted to break the influence of the clergy. However, they failed every time. Because the clergy had the trump card of excommunication. This was how they neutralized the political power holders who attempted to break their authority. For those who were not in political power (mostly scientists who shook the Christian faith with new scientific discoveries), they used the Inquisition courts. With the emergence of the Renaissance in the 15th century and the Reformation in the 16th century, the authority of the popes began to be questioned in Western Europe, and it was only in the second half of the 17th century that these movements were able to achieve their goals.

Keywords: Middle Ages, Christianity, Papacy, Renaissance, Reformation.

Extended Summary

On the one hand, the Middle Ages was a period of religious fanaticism under the Papacy, but on the other hand, it was also a period that showed signs of the New Age. In other words, the Middle Ages was not an age completely under the control of a single understanding. It also contained elements that would end its dominance.

From the 13th century onwards, theologian philosophers began to put forward views that were contrary to the religious fanaticism of the Middle Ages. The most important of these was the 13th century philosopher and theologian Thomas of Aquino. Thomas of Aquino (1215-1274), an Aristotelian philosopher, argued that knowledge is acquired through our senses. Empiricism entered European philosophy with the groundbreaking work of Thomas of Aquino and was continued by Roger Bacon, Duns Scotus and William of Ockham. Nominalist philosophy, which was the source of the empiricist views of these philosophers, had begun to show its influence in Western European thought in the 13th century. Nominalism was a philosophical doctrine that claimed that the real truth was not the universals, but the particulars, and that the world we live in is real. The 13th century was a turning point for Western Europe.

* Doç.Dr. İnönü Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, aysegulbusraclik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7767-8229

While Aristotle's dominance in philosophy was beginning, an era in theology was beginning in which Aristotelian Saint Thomas was ruling instead of Saint Augustine.

These philosophical and religious transformations in Western Europe were accompanied by some social transformations. In the 14th century, feudalism had dissolved in Western Europe as a result of peasant revolts. The plague epidemic that began in 1348 and lasted for several years, wiping out roughly 40% of the population of Western Europe, added to the chaos.

While all these natural disasters and social upheavals were taking place in Western Europe, the actions and authority of the popes were being questioned. Approximately 150 years before the Reformation, John Wyclif, a doctor of theology and a priest in England, leveled severe criticism against the papacy. He criticized the Andalusian trade, the veneration of holy places and saints. Around the same time, Jan Hus of Bohemia began to adopt and spread Wyclif's views. Wyclif and Hus were declared heretics by the Council of Constance in 1415. Hus was condemned to death and burned to death by fire. Wyclif was left untouched because of his contact with the upper classes.

Parallel to the dominance of nominalist views in the philosophical field, developments had begun in the scientific field. In 1440, with the invention of the modern printing press, the views of scholars began to spread rapidly to large masses in Western Europe.

The 15th century, when the printing press was invented, was also a period when the Renaissance Movement began to spread in Western Europe. The Renaissance Movement had emerged in Italy. There were reasons for this. In the second half of the 15th century, general prosperity had increased in Italy. Cities became more and more crowded, wealth and prosperity were everywhere.

The Renaissance Movement, which initially emerged in the form of Humanism and remained mostly in the literary field, gradually spread to all fields of knowledge. With the guidance of newly discovered classics, all the scientific and religious values of the Middle Ages were criticized.

While the Renaissance Movement started in Italy, the Reformation Movement started in Germany. The initiator of this religious movement was Martin Luther, a professor of philosophy and a monk. In other words, it was a clergyman who started the movement of rebellion against the abuse of religion by the popes.

In 1517, Martin Luther posted his 95-point thesis against the Andalusian trade and many other practices on the door of the Wittenberg Church. This was an act of rebellion against the official religious ideology. The papal response to Luther's move was to excommunicate him.

This movement initiated by Martin Luther was not limited to Germany. In the 16th century, both Great Britain and the Netherlands were no longer dominated by the Roman Catholic Church. The Treaty of Westphalia, signed at the end of the 30 Years' War, ended the struggle in Germany by granting religious rights to Calvinists, Catholics and Lutherans.

The weakening of the authority of the papacy, even if it could not be completely destroyed, led to the establishment of national churches on the one hand, and helped the establishment of national states on the other. In the 16th century, both Great Britain and the Netherlands were no longer dominated by the Roman Catholic Church. Portugal, Spain, France and England could already be seen on the map in their modern form and approximate size.

All these religious, philosophical and political developments were accompanied by scientific developments. These scientific developments, especially those in the field of

astronomy, disturbed the Church. For these developments were contrary to the conception of the world and the universe that had been dominant in Christian Europe for about 1500 years.

Nicolaus Copernicus (1473-1543) was one of the scientists targeted by the Church's hostility. He claimed that the Sun, not the Earth, was at the center of our universe. However, fearing pressure from the Church, he was only able to publish his book "On the Motion of the Heavenly Bodies", in which he made this claim, on his deathbed. Even after Copernicus' death, the Church treated Copernicus' followers as heretics.

Galileo Galilei (1564-1664) was another scientist who opposed the official view of the Church and suffered because of it. When his book arguing that Copernicus was superior to Ptolemy was published, he was officially summoned to the Inquisition and forced to recant. Also in Italy, Giordano Bruno (1548-1600) was burned alive in a square in Rome on February 17, 1600, after seven years of imprisonment in Rome for his ideas that did not conform to the official view of the Church.

In the Middle Ages in Western Europe, the "state" always remained two-headed due to the strong influence of Christianity on the political authorities. In fact, this influence was so strong that it not only dominated the Middle Ages, but continued its influence until the middle of the New Age. For many centuries, the Popes acted as a "guardianship authority" over kings and suppressed those who opposed their authority through the institution of excommunication. Excommunication was later supplemented by the Church-controlled Inquisition Courts, and the people of Western Europe were thus put under a double clamp. While excommunication was mostly used for administrators, the Inquisition Courts were used for ordinary citizens, but mainly for scholars and intellectuals.

The following concludes from what has been said so far. The traces of Christianity on the political, social and cultural life of Europe were very deep. For this reason, it took many centuries to reduce the impact of these traces. It could not and could not be completely eradicated. Christian Western Europe would not have wanted this either. For the people of Western Europe, Christianity is not only a matter of faith, but also a matter of identity and personality.

Giriş

Orta Çağ'da "devlet", Hristiyan Batı Avrupa toplumları açısından incelenecektir. Zira Batı Avrupa toplumlarında skolastik zihniyetin tahakkümü altında geçirilen yaklaşık 1500 yıllık bir uyku devresinden sonra Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan uyanış, Aydınlanma Felsefesi safhasından geçerek Sanayi İnkılabına yol açmıştır.

Devletin hâkimiyet sahası ve kudreti bakımından Orta Çağ, kendinden evvelki İlk Çağ'dan farklı bir hususiyete sahiptir. Orta Çağ, Batı Avrupa'da Hristiyanlığın hâkim olduğu bir çağdır. Bu çağda siyasi iktidarlar dinî bir hüviyete ve dolayısıyla dinî bir otoriteye sahip olmamışlar, bu otoriteyi temsil fonksiyonu din adamlarına geçmiştir. Bu sebeptendir ki Orta Çağ'da Batı Avrupa'da siyasi iktidarın otoritesi İlk Çağ'da olduğu gibi mutlak değildi, din adamlarınca sınırlanmıştı. Devletteki bu iki başlılık Yeni Çağ'ın sonraki yüzyıllarına kadar devam edecek ve Hristiyanlığın kendi sahasına çekilmesinden sonradır ki siyaset de müstakil hâle gelecek ve kendi sahasına hâkim olacaktır.

Hristiyan Dünyasında

Orta Çağ'da devlet meselesi incelenirken Batı Avrupa toplumlarındaki devlet anlayış ve tatbikatından bahsedeceğiz. İslam dünyasında devletin ortaya çıkış ve gelişimini ise ayrı bir başlık altında ele almayı uygun gördük. Ortaya çıkışı dedik zira İslamiyet'in ortaya çıktığı

Hicaz bölgesi, tarihinde ilk defa İslamiyet’le beraber ve İslamiyet sayesinde “devlet” gerçeğiyle tanıştı.

Orta Çağ’da devlet, İlk Çağ’dakinden oldukça farklı bir tarzda yapılanacak ve hem Hristiyan hem İslam dünyasında Orta Çağ boyunca dinî bir renk alacaktır.

Orta Çağ, tek Tanrılı dinlerin hâkim olduğu bir çağdı. Gerçi Musevilik, İlk Çağ’da yaklaşık olarak 1500-1000 yılları arasında ortaya çıkmıştı. Ancak Yahudilerle sınırlı kaldığı için milletlerarası çapta bir değişikliğe yol açmadı. Diğer tek Tanrılı dinler olan Hristiyanlık ve İslamiyet ise ortaya çıktıkları toplumların dışına taşarak hem coğrafi hem de etnik yönden farklı toplumlarla tanıştı. Böylece Orta Çağ’da Batı’da ve Doğu’da devlet, dinlerin tesiri altında gelişti.

380 yılında Roma İmparatorluğu’nun resmî dini olarak kabul edilmesinden sonra Hristiyanlık, Orta Çağ boyunca siyasetin üzerinde bir vesayet makamı hâline geldi. Zaman zaman siyasetçilerin bu vesayete karşı direnmeleri de netice vermedi. Mesela 751 yılında Fransız soyluları tarafından kral seçilen Kısa Pepin, bundan üç yıl sonra yardım istemek için Fransa’ya gelen Papa II. Stephanus tarafından kral olarak kutsandı (Roberts, 2010; 161).

II. Stephanus’un siyasi icraatı bununla kalmamış, ayrıca Pepin’e “patrici” ünvanı vermişti ki bu, imparatorluk otoritesine el koyma anlamına geliyordu (Roberts, 2010; 161).

Pepin’in Stephanus’un bu jestine verdiği karşılık, siyasi otoriteler için tehlikeli bir yol açtı. Roberts’in de belirttiği gibi;

Pepin, Lombardları yenmesinin ardından İmparatorluğa ait Ravenna’yı 756’da Aziz Petrus’a bağışladı. Bu olay, daha sonra ‘Papalık Devletleri’ olarak bilinecek siyasi gücün başlangıcıydı. Böylece yaklaşık 1100 yıl boyunca sürecek olan; Papaların diğer hükümdarlar gibi, kendi yönetimlerindeki alanlara hükmettiği ve bağımsızlık için yeni bir taban oluşturan dünyevi güç ortaya çıktı (Roberts, 2010; 161).

Papaların dünyevi hayata müdahaleleri bundan sonra da devam etti. Nitekim, 1069 yılında, Alman Kralı IV. Heinrich, karısından boşanmaya karar verdiğinde Almanya’nın kilise adamları, talebi Papa’ya ilettiler. Papa II. Alexander, gönderdiği cevabında “Hristiyan inancına bu kadar ahlaksızca bir örnekle ihanet eden birisi, hiçbir zaman imparator olarak kutsanamaz.” dedi. IV. Henri geri adım attı, boşanma talebini geri çekti (Bauer, 2014; 697).

Bu ilk hamlesinde muvaffak olamayan IV. Heinrich, 1073 yılında Papa II. Alexander’ın ölümü ve yerine VII. Gregorius’un geçmesinden sonra şansını bir kere daha denedi. Bu ikinci teşebbüsünün neticesi, kendisi için bir evvelkinden daha ağır, yorucu ve küçültücü oldu.

Papa VII. Gregorius, 1075 martında ilan ettiği 77 maddelik bir tamimle; “Yalnızca Papa,” diyordu, “piskoposları atayıp azledebilir. Kilise konsilleri toplayabilir ve kilise yasaları koyabilir. Roma Kilisesi, hiçbir zaman yanılmamıştır ve yanılmayacaktır ve önderi Papa da imparatorları görevden alma hakkına sahiptir. Tüm hükümdarlar onun ayağını öpmelidir (Bauer, 2014; 698).” diye bitiriyordu.

IV. Heinrich’in buna karşılığı Milano, Fermo ve Spoleto piskoposluklarına yeni piskoposlar tayin etme şeklinde oldu (Bauer, 2014; 698).

Krizin derinleşmesi üzerine Papa Gregorius, 22 Şubat 1076 tarihinde, bizzat Aziz Petrus’un ona verdiği yetkiyle Kral’ın artık Hristiyan Kilisesi’nin bir üyesi olmadığını belirterek, “Tüm Hristiyanları ona ettikleri yeminden azade kılıyorum ve herkesin kral olarak ona hizmet etmesini yasaklıyorum (Bauer, 2014; 699).” diyordu. Papa böylece Kral’ı afroz etmişti.

Afroz müessesesi, Papaların asi Hristiyanlara karşı sahip bulunduğu oldukça güçlü bir silahtı. Zira afroz edilen kişi, Hristiyan cemaatinin dışına itiliyor ve eğer askerî veya sivil bir

amirse maiyeti ona itaat etme mükellefiyetinden kurtuluyordu. Bu kaide, krallar için de geçerliydi. Nitekim Papa'nın bu izniyle Saksonya soyluları isyan ettiler. Alman aristokratlarının da Kral'dan yüz çevirmeleri üzerine Kral, Papa'dan af dilemeye karar verdi. Soğuk bir kış günü karısı Berha'yı ve 2 yaşındaki oğlu, varisi Konrad'ı topladı ve onlarla birlikte Alplerden güneye bir tövbe yolculuğuna çıktı. Gregorius'un, Kral'ın yaklaşmasını anlatan kendi mektubunda yalınayak olduğu, çuvaldan giysiler giydiği, yalvardığı ve aşağılanmasının kaledeki herkesi duygulandırdığı yazılır. Neticede Papa, Kral'ın itibarını iade etmeyi, bunun karşılığında Heinrich de Papa'nın otoritesini tanımayı ve kendi piskoposlarını atama uygulamasından vazgeçmeyi kabul etti (Bauer, 2014; 700).

Afroz müessesisiyle papalar, Hristiyan dünyasında resmî otoriteyi temsil edenleri sindirmişlerdi. Ama toplumun büyük bölümünü kontrol altında tutabilmek için Engizisyon mahkemelerini ihdas ederek, yargılama yetkisini de kendi uhdelere aldılar. Eco'nun ifadesiyle "XIII. yüzyılda ortaya çıkan Papalık Engizisyonu, yetkisini giderek artırır ve piskoposlarla kamu otoritelerini sapkınlıklara karşı verilen mücadelenin dışında bırakır (Eco, 2011; 228)."

XIII. yüzyılda Papalığın, Engizisyon mahkemelerini ihdas ederek otoritesini ilave tedbirlerle pekiştirmek istemesinin bazı sebepleri vardı. Hristiyan Batı Avrupa, bu devrede birçok sahada değişimler geçirmeye başlamıştı. Bu yüzyılda siyasi olarak otoritenin bölünmesiyle karşılaşıldı.

Fransa ve İngiltere'de görece olarak homojen ve güçlü ulusal krallıklar kurulurken, Almanya ve İtalya'da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun mirası üzerinde küçük kent-devletler kuruldu (Sander, 1998; 71).

13. yüzyılda, bu siyasi gelişmelerin yanında birtakım sosyo-ekonomik gelişmeler de meydana geldi. Kılıçbay'ın belirttiğine göre;

12 ile 14. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan nüfus artışı sonucu toprağın nispi olarak kıtlamasıyla birçok serf topraksız kalmıştır (...). Bu serfler, kiracı hâline dönüşen zengin serfler tarafından işçi olarak istihdam edilmişlerdir. Senyör de kiracılık ilişkilerinin başlaması nedeniyle angarya uygulayamaz hâle geldiğinden rezerv tarlalarını işletmek için bunları işçi olarak istihdam etmektedir (Kılıçbay, 2010; 169).

Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu gelişmeler, 14. yüzyılın ortalarında meydana gelen bazı vakalar sebebiyle tersine dönmeye başladı. Bilhassa "kara ölüm" denilen veba salgınının Avrupa nüfusunun yaklaşık %40'ının üstünde bir bölümünü yok etmesi, özellikle kent nüfusunun büyük oranda azalması, buğdaya olan talebi büyük miktarlarda düşürmüştür. İşlenmeyen toprakların ortaya çıkması ve çoğalması sonucu, senyörler tekrar emek-rant (angarya)'a dönmek istemişler ancak serflerin kentlere kaçarak özgürlük hareketini başlatmaları ve köylü isyanlarının birbirlerini izlemesi, senyörlerin bu girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucu, Batı Avrupa'da feodalite tam anlamıyla çözülmeye başlamıştır (Kılıçbay, 2010; 169-170).

Batı Avrupa'da feodalitenin çöküşüyle toplumlar üzerindeki kontrol zayıflamış ve veba salgınının meydana getirdiği yıkıma bir de kitle isyanları eklenmişti. Duby'nin belirttiğine göre: "Köylüler şurada veya burada ayaklanmışlar, aletlerini almışlar, soyluların evlerini yağmalamaya başlamışlardır (...). Bu şiddetli sarsıntıları yalnızca Orta Çağ'ın sonları mı hissetmişler? Böylesine hareketler daha önceleri XII. ve XIII. yüzyıllarda ortalığı sarsmamışlar mıdır? (Duby, 1995; 255)"

Feodalitenin çözülüşüyle beraber köylü kitlelerinin isyan etmelerinin altındaki saik, soyluların zulümleri olmuştu. Mesela hak ve hürriyetleri resmen teminat altına alan ilk belge olan ve hükümdarlarla baronlar arasındaki karşılıklı yetki ve görevleri belirleyen Magna Carta Libertatum'un 8. maddesinde "Kocasız kalmak istediği sürece hiçbir dul kadın evlenmeye

zorlanmayacaktır.” denirken; 20. maddesinde, “Hür bir insan, küçük bir suç için ancak bu suça uygun bir para cezasına çarptırılabilir. Ağır bir suçun cezası da suça uygun olacak, kişinin yaşamasına engel olacak kadar ağır olmayacaktır (Akın, 1990; 281).” denilmektedir. Bu belge, Orta ve Yeni Çağ’ın en hürriyetçi devleti olan İngiltere’de bile kral ve soyluların insanların hayat ve mal varlıklarına nasıl kastettiklerinin itirafı gibidir. Tabii ki yüzyılların mirası olan bu zulümler bir belgeyle hemen ortadan kaldırılacak gibi değildir. Dolayısıyla soyluların zulümleri devam etti ve bu zulümlerin eseri olarak 14. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa’da yeni bir isyan dalgası ortaya çıktı. Davies’in ifade ettiğine göre;

1378’de Floransa’da “ciompi” yani yün tarakçıları isyan edince kenti birkaç ay ellerine geçirdiler. 1379’da Grand ve Bruge dokumacıları Flandre Kontu’na karşı 1320’lerin olaylarını anımsatır biçimde ayaklandılar. İki isyan da kraliyet orduları tarafından kanlı savaşlarla bastırıldı ve Grand Savaşı altı yıl sürdü. 1381’de İngiltere’nin çeşitli kontluklarında köylü isyanları çıktı. 1382’de sıra Paris’teydi (Davies, 2011; 440).

Avrupa’da feodalizmin çözülmesi neticesinde köylülerin soylulara karşı ayaklanmalarına ve siyasi ve sosyal sistemi sorgulamalarına paralel olarak, felsefi sahada da nominalizm* filizlenmeye başlamıştı. Nominalist ve Aristotelesçi Aquinolu (Saint) Thomas, bilgiyi duyularımız vasıtasıyla kazandığımızı söyleyerek Aristoteles’i takip eder (Störig, 2013; 245). Böylece, ampirist felsefe geleneği Avrupa düşünce hayatına girmiş ve bundan sonra Roger Bacon, Duns Scotus ve Ockhamlı William tarafından takip edilmişti. Bacon, tüm gerçek dünya bilgisinin kaynağı olduğunu savunduğu deney aracılığıyla doğanın gözlemlenmesini ve doğaya sorulmasını talep eder (Störig, 2013; 253). Duns Scotus, ferdî olanın daha mükemmel ve doğanın gerçek hedefi olduğunu açıkça vurgular (...). Duns Scotus’un bu düşüncesi aynı zamanda Rönesans’ın bireyselle ve insan bireyine verdiği olağanüstü değerlerin bir ön basamağıdır (Störig, 2013; 254-255).

Asıl gerçeğin küllîler değil, cüzîler (ferdîler) olduğunu ifade eden bu anlayış, Ockhamlı William’da mükemmel şeklini alır. Ona göre “Evrensel bir şey, bir realite (Res) değil, birbirine benzeyen birçok şeyleri göstermeye yarayan sadece bir işaret, bir kelimedir ve gerçek olan ancak bireydir (Weber, 1998; 177).”

Nominalizm, Kilise’nin siyasete müdahalesini önlemede, diğer faktörlerle beraber ehemmiyetli bir rol oynamıştı. Weber’in de ifade ettiği gibi;

İnanç ile bilim arasındaki birliği tehlikeye düşürmekle kalmayan nominalizm, aynı zamanda Kilise’yi dünyaya bağlayan on yüzyıllık bağı koparmaya çalışıyor. Onun yeniden meydana çıkması yalnız skolastiğin sonunu göstermekle kalmıyor fakat artık kralların başarıyla direndikleri papalık kudretinin çöküşü zamanına rastlıyor (Weber, 1998; 177).

Deneycilik ve fertçilik yolundaki bu fikrî gelişmelere rağmen, Kilise’nin nüfuzunu kırmak hemen mümkün olamadı. Zira Kilise, bir taraftan aforoz müessesesi diğer taraftan Engizisyon mahkemeleri vasıtasıyla Hristiyan dünyasını sindirmişti.

Kilise, toplumu kontrol etme ve yönlendirme fonksiyonunu icra etmek için siyasi iktidarı doğrudan ele almayı hiçbir zaman düşünmedi. Zaten düşünemezdi de. Zira Hristiyanlığın ilk dört asrı, meşruiyet kazanma ve tanınma beklentisiyle geçti. Hristiyanlığın siyasi iktidarla alakalı tavrı da bu zayıf zamanında şekillenmişti. Nitekim;

İsa, “Benim hükümrânlığım bu dünyada değildir.” derken Paul “Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya verin.” diyecek, böylece kişinin bir yanda imparatora karşı yükümlülüklerini yerine getirmesini, diğer yanda da Tanrı’nın emirlerine uymasını isteyecek ve her iki iktidarın farklı alanlara hükmettiklerini vurgulayacaktır. Gerek Kilise’nin gerek imparatorun gücünün kaynağının Tanrı olduğu kabul edilecek, Tanrı’dan kaynaklanan iki iktidar söz konusu olacaktır (Göze, 2020; 87).

Ne var ki Roma İmparatorluğu’na nüfuz etmesinden itibaren Hristiyanlık, siyasi iktidar karşısındaki pasif tavrını terk edecek, sadece siyasi hayatı değil, hukuki hayatı da kontrolüne

alacaktır. Ancak gene de siyasi iktidara doğrudan el koymaya teşebbüs etmek yerine, siyasi iktidar üzerinde bir “vesayet” makamı gibi davranarak siyaseti kontrol etmeyi daha uygun bulacaktır. Göze, Kilise'nin siyaseti nasıl kontrol edip yönlendirdiğini şöyle izah eder:

Papalar, üstünlüklerinin göstergesi olarak kral ve imparatorları kutsama yoluna gidecekler, kralların seçilmelerine müdahale edecekler, meşru olup olmadıklarına karar verecekler, işlemlerini denetleyecekler, uygun görmediklerini iptal etme yoluna gidecekler, beğenmedikleri yöneticileri görevden uzaklaştıracaklardır (Göze, 2020; 88).

Papaların bu dinî ve dünyevi sahalardaki nüfuzu, âlim ve filozoflar arasında muhalefet doğurmaktan geri kalmadı. 14. yüzyıl filozofu Ockhamlı William'a göre Papalık egemenliği; Hristiyanlık açısından bir küfür, siyaset açısından da Avrupa'yı huzursuzluğa boğan Hristiyan özgürlüğünü yok eden ve dünyasal yöneticilerin haklarının gasp edilmesine yol açan felaketsel bir yenilikti (Sabine, 1969; 305). William, papaların otoritesine karşı çıkan bu tavrından dolayı, Papa tarafından zindana atılmak istendi. William, Münih'e kaçarak zindana atılmaktan kurtuldu (Störig, 2013; 258).

Kilise, sahip olduğu bu büyük dinî ve dünyevi gücü elinden kaçırmamak için her çareye müracaat edecek, otoritesini zaafa uğratabilecek her türlü uyanışı boğmak isteyecektir. Bu endişenin sevkiyledir ki sadece itikadî meselelerde değil; kendi insan, dünya ve kâinat anlayışını sarsabilecek ilmî gelişmeler karşısında da engelleyici bir tavır takınıyordu. Kilise'nin bu baskısı dolayısıyladır ki Nicolaus Copernicus (1473-1543) dünyanın değil, güneşin evrenimizin merkezinde olduğunu iddia eden *Gök Cisimlerinin Hareketleri Üzerine* adlı kitabını ancak ölüm döşegindeyken yayımlatabildi (Davies, 2011; 550). Copernicus öldükten sonra da Kilise, Copernicus taraftarlarına tanrıtanımaz (athée) muamelesi yapıyordu (Weber, 1998; 198).

Kilisenin resmî görüşüne muhalefet eden ve bu yüzden hışmına uğrayan bir başka ilim adamı Galileo Galilei (1564-1642) oldu. Galilei, dul Toskana düşesine Kitab-ı Mukaddes'in astronomi dilinin cahillerine göre yazıldığını söyledi. Bu yüzden resmî emirle davet edilerek 1616'da Papa'dan ihtar aldı (...). Ancak Galilei, görüşlerinde ısrar ederek Copernicus (Kopernik)'un Batlamyus'tan üstün olduğunu ileri süren kitabı yayımlandığında resmî olarak Engizisyon'a çağrıldı ve sözünü geri almaya zorlandı (Davies, 2011; 550). Demek ki 17. yüzyılın ilk yarısında bile Kilise'nin hayatın her sahasına müdahalesi ve büyük ölçüde sözünü geçirmesi devam ediyordu. Roger Bacon'dan beri üç yüz elli yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen Avrupa hâlâ skolastik zihniyetin nüfuzu altındaydı. Böylece Kilise siyasi, kültürel ve ilmî sahalara müdahale ederek siyasi iktidarın elini kolunu bağlıyordu.

Copernicus görüşlerini ortaya koymaya başladığında Rönesans'ın üzerinden bir yüzyıl, Galilei sözünü geri almaya zorlandığında iki yüzyıl geçmişti ama Batı Avrupa devletlerindeki iki başlılık kırılmamıştı. Zira toplumların zihniyetinin değişimi bir-iki yüzyılda mümkün olabilecek bir şey değildir. Rönesans'ın beşiği olan İtalya'da bile Kilise'nin modern zihniyete direncinin kırılması oldukça geç ve sancılı oldu. Öyle ki Giordano Bruno (1548-1600) Kilise'nin resmî görüşüne uymayan fikirleri yüzünden Roma'da yedi yıl hapse çürüdüktan sonra, 17 Şubat 1600'de Campo di Fiore'de* yakıldı (Vorlander, 2004; 326).

Rönesans'ın İtalya'da ortaya çıkması sebepsiz değildi. İtalya'da 15. yüzyılın ikinci yarısında genel refah artmıştı. Şehirler gittikçe kalabalıklaşmış, zenginlik ve refahın izleri her tarafa sinmişti (İnalçık, 2011; 82). Ancak, Davies'nin belirttiği gibi, “Geleneksel olarak MS 1450'de başlayan ve Rönesans ve Reformlar Çağı denilen dönem, sadece azınlığın ilgi duyduğu bir konu oldu. Avrupa toplumlarının büyük kısmına ve Avrupa'nın yayıldığı toprakların çoğuna herhangi bir etkide bulunmamıştı (Davies, 2011; 509).”

* İtalya'nın başkenti Roma'da bulunan bir meydan.

İtalya’da toplumun zihnî yapısında ve dinî otoritenin tavrında herhangi bir müspet değişme meydana gelmemiş, ilmî ve zihnî yenilikler münferit faaliyetler hâlinde kalmış ve büyük bedeller ödenmiştir. Yine Davies’in belirttiğine göre, “Rönesans ve Reformların dünyası, aynı zamanda falcılığın, astrolojinin, mucizelerin, ruh çağırmanın, cadılığın, ölümlerle konuşarak yapılan falcılığın, kocakarı ilaçlarının, hayaletlerin, kehanetlerin ve perilerin dünyasıydı. Büyü; din ve bilimle rekabetine ve ilişkisine devam ediyordu (Davies, 2011; 511).”

İtalya’da Rönesans hümanizm şeklinde ortaya çıktı. Başlangıçta daha çok edebî alanda kalan hümanizm, yavaş yavaş bütün bilgi sahalarına yayıldı. Yeni yeni keşfedilen klasiklerin rehberliği ile bütün Orta Çağ’ın bilimsel ve dinsel değerleri eleştiri süzgecinden geçirildi (İnalçık, 2011; 62).

16. yüzyıla kadar Hristiyanlığa muhalefet daha çok ilim adamlarından gelmişti. Onların muhalefeti esas olarak Hristiyanlığın dünya ve kâinat hakkındaki görüşleriyle alakalıydı. Daha evvelki yüzyıllarda siyasi iktidarların (kralların) başlattıkları muhalefet ise papaların siyasete müdahale etmelerine idi. Onlar, iktidarlarını papalarla bölüşmek istemiyorlardı. Yani her iki muhalefet de dinî meselelerle alakalı değildi. Papaların Hristiyanlığa ekledikleri hususlar ve Hristiyanlıkta yapıları tahribatla alakalı muhalefeti görmek için, Reform Hareketi’ni beklemek gerekecekti.

Reform Hareketi, aslında bu hareketin öncüsü olarak kabul edilen Luther’den yaklaşık yüz elli yıl evvel ortaya çıkmıştı. 1324 yılında İngiltere’de soylu bir ailenin çocuğu olarak doğan John Wyclif, teoloji doktoru ve papazdı (Şimşek, 2005; 159). Wyclif, Papalığa ağır eleştiriler yöneltti. Ayrıca endüljans ticaretini, kutsal yerlere ve azizlere hürmeti eleştirdi (Şimşek, 2005; 158). Wyclif’in düşünceleri, Bohemyalı Jan Hus tarafından kabul gördü. Wyclif ve Hus, 1415 (1414) Konstanz Konsili tarafından Heretik ilan edildiler. Hus, ölüme mahkûm edildi ve ateşte yakılarak öldürüldü. Wyclif’e ise üst tabaka ile olan irtibatından dolayı dokunulmadı (Şimşek, 2005; 159).

Avrupa’da Reform Hareketi’nin en güçlü temsilcisi Luther’di. Zira Luther’den sonradır ki Reform Hareketi Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya gibi toplumlara sıçradı (Şimşek, 2005; 205).

10 Kasım 1483’te doğan Martin Luther hem bir keşiş hem felsefe profesörü hem de teoloji doktoruydu (Erbaş, 2002; 200-201).

Luther, 1517 yılında endüljans ticaretine ve diğer birçok uygulamaya karşı olan 95 maddelik tezini Wittenberg Şatosu Kilisesi’nin kapısına astı. Tezinde şu görüşleri dile getiriyordu: Papa, şahsen ya da Kilise Kanunu’nun otoritesiyle verdiği cezaların dışındakileri bağışlayamaz. Suçların ancak Tanrı tarafından bağışlandığını ilan edip buna şahadet etmesi gerekir (Erbaş, 2002; 201-202).

Luther, ayrıca günah çıkarma, din adamlarının evlenmemesi gibi uygulamaları geçersiz ilan etti (Roberts, 2010; 317). Luther’in bu görüşleri reaksiyon doğurmakta gecikmedi. 1520 yılında bir prens tarafından güvenliği için kaçırıldı. 1521’de, İmparator V. Karl, onu kanun kaçağı ilan etti. Bütün yasal hakları elinden alınmış olan Luther, 1546’daki ölümüne kadar bu şekilde yaşadı (Roberts, 2010; 317).

Bütün bu dinî ve siyasi baskılara rağmen Avrupa’da Reform Hareketi geliyordu. Bundan sonraki iki yüzyıl boyunca bir taraftan siyasi iktidarlar ve Kilise Reform Hareketi’ni boğmaya çalışırken, diğer taraftan hareket yayılmaya devam ediyordu. 23 Ağustos 1572’de St. Barthélémy Gecesi katliamında yirmi bin Huguenot*, Paris’te diri diri kesildi (Davies, 2011; 544). Aynı 16. yüzyıl Fransa’sı, Katolik ve Kalvenist çıkarların çatışması sonucu büyük acılara

* Fransa’da Kalvencilere “Huguenotlar” adı takıldı.

sahne oldu. Her iki mezhebe mensup birer soylu zümre, 1562'den 1592'e kadar patlak veren dokuz "din savaşı"nda, iktidarı ele geçirmek için çarpıştı (Roberts, 2010; 320).

Batı Avrupa'da Katolikler ve Protestanlar arasındaki ihtilaf, Otuz Yıl Savaşları ile zirveye çıktı. Savaş, gerçek anlamda 1618'deki imparatorluk seçiminden önce Bohemyalı Protestan uyruklarının Ferdinand'a başkaldırmasıyla başladı (Roberts, 2010; 347).

16. yüzyılda, Batı Avrupa'da siyasi ve dinî hadiseler paralel bir şekilde geliyordu. Roberts'in ifadesiyle, "1500'lü yıllarda, modern Avrupa'nın siyasi zemin planının büyük bir kısmı hayata geçmeye başlamıştı. Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere, modern biçimleri ve yaklaşık boyutlarıyla daha o zamanlar haritada görülebiliyordu." (Roberts, 2010; 254).

Siyasetteki bu müstakilleşme temayülü dinî sahada da paralelini bulmuştu. 16. yüzyılda gerek Büyük Britanya gerek Hollanda artık Roma Katolik Kilisesi'nin egemenliğinde değildi (Roberts, 2010; 310). Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Westphalia Antlaşması da dinî açıdan Kalvenistlere, Katoliklere ve Luthercilere verilen hakları tanıyarak Almanya'daki mücadeleyi sona erdirdi (Davies, 2011; 610). Bu antlaşma ile hem İsviçre hem de Birleşik Eyaletler bağımsızlıklarına kavuştular (Davies, 2011; 611). Demek ki Batı Avrupa'da millî devletlerin yükselişine paralel olarak, millî kiliseler de teşekkül etmeye başlamıştı.

Westphalia Antlaşması, Batı Avrupa devletlerinde iki başlılığı ortadan kaldırdı. Tabii ki bunda Katolikliğin Batı Avrupa'daki hegemonyasının kırılması temel bir faktör oldu.

Sonuç

Orta Çağ'da Batı Avrupa'da devlet, Hristiyanlığın gölgesinde idi. Hristiyan din adamları, bütün Orta Çağ boyunca siyasetin üzerinde bir vesayet makamı gibi oldular. Bu vasilik, Yeni Çağ'ın ortalarına kadar devam etti ve Batı Avrupa'da bu müddet boyunca devlet, iki başlı olarak kaldı.

Hristiyanlığın siyasi sahaya müdahalesi, bu dinin özünden gelen bir şey değildi. Bu müdahale tamamen dinî otoritenin din dışı sahaları, bilhassa da siyasi sahayı kontrol edip yönlendirme arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bu kontrol endişesiyle Hristiyanlığın özünde olmayan şeyleri de dine dahil ederek bir yerde Hristiyanlığı da asli hüviyetinden uzaklaştırdılar. Mesela cennetten arsa satmak (endüljans) İncil'in hiçbir yerinde geçmez. Bu sebeple Reform Hareketlerinde yapılan, Hristiyanlığın özüne bir müdahale olmayıp, sadece Hristiyanlığı sonradan yapılan eklerden temizlemek ve siyasi sahanın dışına atmak oldu.

Batı Avrupa'da Hristiyanlığın meşruluk kazanıp kabullenilmesi uzun sürdüğü gibi; siyasi, kültürel ve ilmî sahalardan uzaklaştırılıp kendi mecrasına çekilmesi de uzun sürdü. Zira Kilise, zaman içerisinde ekonomik imkânları ve siyasi iktidarlar üzerindeki nüfuzu sayesinde karşı konulması zor bir kuvvet kazanmıştı. Kilisenin bu nüfuzunun kırılması da ancak ilmî, siyasi ve dinî olmak üzere birçok faktörün hep birlikte rol oynaması sayesinde mümkün olabilmiştir.

Kaynakça

- Akın, İlhan F.; *Kamu Hukuku*, 6. Bası, Beta Yayınları, İstanbul-1990.
- Bauer, Susan Wise; *Ortaçağ Dünyası*, Çev. Mehmet Morah, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul-2015.
- Davies, Norman; *Avrupa Tarihi-Doğu'dan Batı'ya, Urallardan Cebelitarık'a Avrupa'nın Panoraması*, Çev. Burcu Çığman-Elif Topçugil-Kudret Emiroğlu-Suat Kaya, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-2011.
- Duby, Georges; *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-1995.

- Erbaş, Ali; “Protestan Reformu ve Martin Luther”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III, Hristiyanlık -Dünü, Bugünü ve Geleceği-*.
- Göze, Ayferi; *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 18. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul-2020.
- İnalçık, Halil; *Rönesans Avrupası -Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2011.
- Kılıçbay, Mehmet Ali; *Feodalite Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, 3. Basım, Efil Yayınevi, Ankara-2010.
- Ortaçağ -Keşifler-Ticaret-Ütopyalar-*, Editör: Umberto Eco, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul-2015.
- Roberts, J. M.; *Avrupa Tarihi*; İngilizceden Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul-2010.
- Sabine, George; *Siyasal Düşünceler Tarihi I -Eskiçağ-Ortaçağ-*, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara-1969.
- Sander, Oral; *Siyasi Tarih I -İlkçağlardan 1918'e-*, 6. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-1998.
- Störing, Hans Joachim; *-Vedalaradan Tractatus'a- Dünya Felsefe Tarihi*, Almandan Çev. Nilüfer Epçeli, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul-2013.
- Şimşek, Tacettin; *İsevilikten Hristiyanlığa*, Ekin Yayınları, İstanbul-2005.
- Vorlander, Karl; *Felsefe Tarihi*, Cilt: 1-2, Çev. Mehmet İzzet-Orhan Sadeddin, Günümüz Diline Aktaran: Yüksel Kanar, İz Yayıncılık, İstanbul-2004.
- Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Beşinci Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul-1998.